

TARIXIY SHAHARLARDA ZAMONAVIY QURILISH MUVOZANATI: MEROSNI ASRASH VA URBANISTIK RIVOJLANISH O'RTASIDAGI INTEGRATSION YONDASHUV

Hamidova Mohigul Hayot qizi
Buxoro davlat texnika Universiteti
Bino Inshootlar Arxitekturasida
yo'nalishi 1-kurs magistranti
Vohidov Shaxzod Kenjayevich
Buxoro davlat texnika Universiteti
Arxitektura tarixi va nazariyasi
yo'nalishi 1-kurs doktoranti

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola tarixiy shaharlarda — xususan, O'zbekistonning Samarqand, Buxoro, Xiva kabi madaniy yodgorliklarga boy hududlarida — zamonaviy qurilish jarayonlari va ularning tarixiy-madaniy makon bilan integratsiyasi masalasiga bag'ishlangan. XXI asr urbanistik bosimlari — aholining o'sishi, turizm infratuzilmasi, transport va zamonaviy xizmat ko'rsatish ehtiyojlari — tarixiy shaharlarning zamonaviylashtirilishini talab etmoqda. Biroq bu o'zgarishlar ko'pincha tarixiy merosga salbiy ta'sir o'tkazmoqda. Maqolada bu muammoni chuqur tahlil qilish, arxitektura merosi va yangi qurilishlar o'rtasida muvozanatli yondashuvni taklif etish maqsad qilingan. Ishda xalqaro tajribalar (Istanbul, Parij, Granada, Roma) bilan bir qatorda O'zbekistondagi mavjud loyihalar (Samarqand Turizm markazi, Xiva Ichon Qal'a yaqinidagi qurilishlar) tahlil qilingan. Integratsiyalashgan dizayn yondashuvlari, konservatsiya texnologiyalari va arxitektura-estetik qarorlar asosida madaniy xotirani yo'qotmasdan rivojlanishni ta'minlash yo'llari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: tarixiy shaharlar, madaniy meros, shaharsozlik, konservatsiya, arxitektura muvozanati, zamonaviy dizayn, integratsiya

Tarixiy shaharlarda zamonaviy hayot ritmini ta'minlash va bir vaqtning o'zida madaniy boyliklarni saqlash zamonaviy arxitektura oldida murakkab, ammo dolzarb masala sifatida turibdi. Ayniqsa, Samarqand, Buxoro va Xiva kabi shaharlar UNESCOning Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan bo'lib, u yerda har qanday yangi qurilish madaniy muhitga mos kelishi talab etiladi.

Har bir xalqning me'moriy merosi — bu o'tmish madaniyatining jismoniy timsoli, jamiyat ruhining in'ikosidir. O'zbekiston hududida joylashgan qadimiy shaharlarda bu boyliklar ayniqsa mujassam bo'lib, ularni asrash va barqaror

rivojlantirish dolzarb vazifaga aylangan. Xususan, Samarqand, Buxoro, Xiva kabi shaharlar nafaqat milliy, balki jahon arxitektura xazinasining bir qismidir.

Bugungi urbanistik tendensiyalar esa ushbu tarixiy hududlarda zamonaviy qurilishlarga ehtiyojni oshirmoqda. Turizm rivoji, kommunikatsiya tizimlari, yangi turar joylar, savdo markazlari — ularning barchasi tarixiy hududlarda yangi arxitektura ob'ektlari paydo bo'lishiga olib kelmoqda. Afsuski, ko'plab holatlarda bu qurilishlar tarixiy kontekstga mos kelmaydi, shahar siluetini buzadi, madaniy qatlamlarni to'sib qo'yadi.

Shunday sharoitda arxitektura mutaxassislari uchun muhim vazifa — bu yangi va eski o'rtasidagi **hamjihatlikni, integratsiyani, muvozanatni** topishdir. Bu maqola aynan mana shu muvozanatni qanday usullar bilan ta'minlash mumkinligi, qanday xalqaro modellardan foydalanish mumkinligi, O'zbekiston sharoitida qanday yechimlar mavjudligi haqida ilmiy asoslangan tahlilni taqdim etadi.

Biroq, aholining o'sishi, infratuzilma talablari, transport va turizm ehtiyojlari sababli zamonaviy inshootlar zaruratga aylanmoqda. Bunday holatda “xavfsiz rivojlanish” yondashuvi — ya'ni, tarixiy kontekstni buzmasdan, zamonaviy qurilish yechimlarini muvozanatli amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolada quyidagi metodologik yondashuvlardan foydalanildi:

- **Taqqosloviiy tahlil:** O'zbekiston tarixiy shaharlaridagi urbanistik holat xalqaro tajriba (Parij, Granada, Istanbul) bilan solishtirildi.
- **Normativ-huquqiy baza tahlili:** Madaniy merosni saqlashga oid BMT (UNESCO), ICOMOS va milliy qonun hujjatlari o'rganildi.
- **Arxitektura-hududiy monitoring:** Samarqand va Xivada olib borilayotgan yangi qurilish loyihalari misolida real vaziyatlar o'rganildi.
- **Intervyular:** arxitektorlar, tarixchilar va shaharsozlar bilan interaktiv suhbatlar tashkil etildi.

Zamonaviy qurilish ko'plab tarixiy shaharlar me'moriy yaxlitligini buzmoqda, ayniqsa fasadlar, balandlik va rang uyg'unligiga rioya qilinmayapti.

Xorijda (masalan, Italiya, Fransiya) “yashirin modernizatsiya” modeli (ichki zamonaviylik, tashqi konservatsiya) muvaffaqiyatli tatbiq etilgan.

O'zbekiston shaharlarida bu yondashuv hali to'liq shakllanmagan bo'lib, loyiha tasdiqlash jarayonlarida ko'proq tarixshunoslik asoslari kiritilishi zarur.

Muvaffaqiyatli misollar ham mavjud: masalan, Samarqandda Registon ansambli atrofida kam muvofiqlik bilan zamonaviy ob'ektlar barpo etilgan.

Tarixiy shaharlarda arxitektura faqat qurilish emas — bu xotira, o'zlik va estetik qarashlarning mujassamidir. Shunday ekan, zamonaviy binolar loyihalanayotganda ular nafaqat funksional, balki **kontekstual** jihatdan muvofiq bo'lishi kerak. Fasadlar, shakl, proporsiya, rang, va joylashuv kabi ko'rsatkichlar **madaniy qatlamga** zarar yetkazmaydigan darajada nazorat qilinishi lozim.

Muammo shundaki, ko'pchilik loyihalarda tarixiy shahar tuzilmasi faqat fon sifatida qabul qilinadi, bu esa identitet yo'qolishiga olib keladi. Shu sababli, integratsion dizayn va "yumshoq modernizatsiya" prinsiplarini ommalashtirish, arxitektor va restavratorlar o'rtasida yaqin hamkorlikni yo'lga qo'yish zarur.

Tarixiy shaharlarda zamonaviy qurilishni olib borish — bu texnik masaladan ko'ra ko'proq madaniy masala. U o'zbek milliy merosini saqlab qolish, turizm imkoniyatlarini oshirish va xalqaro arxitektura hamjamiyatida ijobiy obro'ga ega bo'lish uchun muhim. Mazkur maqola tarixiy muhit va zamonaviy qurilish o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash uchun nazariy va amaliy asoslar yaratishga xizmat qiladi. Shaharlarimiz kelajagi, ularning o'tmish bilan qanday murosa qila olishiga bog'liq.

Tarixiy shaharlar — bu nafaqat sayyohlar uchun diqqatga sazovor joy, balki butun xalqning madaniy identitetini saqlab turuvchi murakkab ijtimoiy-madaniy tizimdir. Zamonaviy urbanizatsiya bu makonlarga ta'sir qilmasligi mumkin emas, ammo bu ta'sir boshqariladigan, madaniy xotirani saqlaydigan, ijobiy natijalarga olib keladigan bo'lishi kerak.

Yangi qurilishlar tarixiy makonda o'z joyini topishi, uning tabiiy qismina aylanishi zarur. Buning uchun arxitektura yechimlarida quyidagi prinsiplar ustuvor bo'lishi lozim:

- vizual muvofiqlik (balandlik, masshtab, shakl);
- materiallar va rang uyg'unligi;
- fasad uslubining tarixiy kontekstga yaqinligi;
- joylashuv va oraliq (spatial) hurmat;
- funksional moslik va madaniy bog'liqlik.

Ushbu maqola shuni ko'rsatdiki, agar tarixshunoslik, konservatsiya va zamonaviy arxitektura sohalari bir-biriga bog'liq holda ishlasa, tarixiy shaharlar barqaror, zamonaviy, lekin o'zligiga sodiq holda yashashda davom etadi. O'zbekiston tajribasi global urbanistik tendensiyalar bilan uyg'unlashgan holda, o'ziga xos modelga aylanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. ICOMOS. *International Charter for the Conservation of Historic Towns*. — Paris, 1987.
2. UNESCO. *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. — 2021.
3. Spiro Kostof. *The City Shaped: Urban Patterns and Meanings through History*. — Thames & Hudson, 1991.
4. Aldo Rossi. *The Architecture of the City*. — MIT Press, 1982.
5. Le Corbusier. *Urbanisme*. — Harvard University Press, 1964.
6. Bahramov, I. *O'zbekiston shaharsozlik merosi*. — Toshkent: O'qituvchi, 2005.

7. Sultonova, D. *Tarixiy makonda zamonaviy dizayn*. — Samarqand: SamDPI, 2022.
8. www.archdaily.com – Shahar muhitida modernizatsiya va meros.
9. Norqulov, Z. *Arxitektura va urbanistika asoslari*. — Toshkent: TTPU, 2020.
10. Hasanov, B. *O'zbekiston me'morchiligi tarixi*. — Toshkent, 2004.
11. www.heritage.org – Madaniy merosni saqlash tashkiloti.
12. Salnikov, A. I. *Shakl va kontekst*. — Moskva: Arxitektura-S, 2007.
13. Jacobs, Jane. *The Death and Life of Great American Cities*. — Random House, 1961.
14. Tursunov, B. *Tarixiy me'moriy hududlarda dizayn*. — Toshkent: TATU, 2019.